

A kisgyerek spontán vallásossága

A kisgyerek érzéklése sok tekintetben eltér a felnőttétől. Odaadása, befogadó figyelme teljesebb, csodálkozva érzékel és minthogy az érzékelt világ fogalmilag nem annyira strukturált, mint a felnőtté, az érzékelés sokkal inkább érzés-színezetű: az érzékelésen átiüt az érzékelt világ akarati-érző sugárzása. Ez alakul az érzékelő gyerekben érző-akarati minőségekké, amelyek nem szubjektív emóciók, nem emlékezetből vagy asszociációként hívódnak elő, hanem a dolgok valódi és érezhető saját létével azonosak.

A születés pillanatától kezdve a kisgyerekekben erők válnak szabaddá az organizmusból (főleg a fej-rendszerből, amelynek csupán legfőbb lokalizáltsága maga a fej, de kiterjed lényegében az egész testre), élet- és érzéserők, amelyek felszabadulásuk előtt – az érzékelés szerint – a biológiai életet és annak vezérlését szolgálják. Ezek az erők, felszabadulva kezdeti feladatuk alól, intelligencia-erőként működnek, s lehetővé teszik a kisgyerek „tanulását” és taníthatóságát. Az érzékelhető világ a szabad erők útján hat az organizmusra és a kisgyerek lelki-szellemi lényére. Az organizmusra azért terjed ki ez a hatás, mert az első években az erők felszabadulása még nem teljes: ami velük történik, még erősen visszahat a biológiai életre, amelyből az erők többé-kevésbé – de nem teljesen – kiszakadtak. Azt is mondhatjuk, hogy az Én, amely mintegy 2–3 éves korig még nem azonosult a testtel – „még nem költözött belé”, aminek jele, hogy a beszélő instancia a testi jelenlégről második vagy harmadik személyben beszél –, az érzékelésben él (immanens szelektivitással) és innen „dolgozik” a testen az érzékelés szerint; elsősorban a központi idegrendszeren, de ennek vitalitása útján az egész organizmuson (a kisgyereknek az idegrendszere is előbb a felnőtténél). Ez a „testen-dolgozás” analóg az érzékelt világnak az érzékszerveken át a testre gyakorolt hatásával, és ezekre a hatásokra a kisgyerek sokkal érzékenyebben válaszol, mint a nagyobb gyerek vagy a felnőtt. Az érzékszervekben azonban az

érezéskor a külvilág hatása átmenetileg lecsökken, bennük fizikai-kémiai folyamatokat indít el; míg a kisgyerek organizmusa még egészében érzékszerv, az őserzők, vagyis a befogadó érző figyelem, vagy másképpen mondva: a befogadó megfordított, alakítható akarat-szerve, amelyet a világ-akarat, mint a világ, a dolgok „olvasása” – thatata, suchness, So-Sein – formál a szabaddá vált erőkön át. Mivel ezek szabaddá válása még nem teljes emancipáció, az organizmus felé közvetítik amit „éreznek”, aminek ki vannak téve, ami őket formálja. Mindez nem korlátozódik a fizikai behatásokra.

Fel lehet-e fogni az érzékelhető – és esetleg a nem-érezhető – világot „akaratként” vagy felénk sugárzó érzésként? Az utóbbira a művészi alkotások vagy a természeti szépség érzékelésében van tapasztalható példánk: ezek ugyanis az érzésvilágunkra „hatnak”. Az archaikus, participáló tudat számára azonban a „dolgok” nem „vannak”, hanem történnek (a köszikla is), és ezt a történést, a dolgok folyamatosságát, akarat tartja fenn. Erről az akaratról mint Isten vagy a Szentháromság akaratáról beszél Szent Ágoston, Szent Bonaventura és Aquinói Szent Tamás is, amely a világot „látja” és egyben láttatja, a „fényen” keresztül, ami nem más, mint a dolgok maguk. Ez az „akarat” vagy „látás” mondó, beszélő jellegű, szavakban kifejezhetetlen tartalmakat, érzéseket közöl az archaikus vagy gyermeki tudattal. A tudatfejlődés folyamán az ember érzékenysége ezzel a világ-fenntartó akarral szemben

elhalványul és megszűnik: a dolgok egyszerűen „vannak”, noha ennek filozófiai értelme egyáltalában nem világos.

Ez az akarat hat az „utánzó” gyerekekre, akinek „utánzása” éppen ezért korántsem tudatos „megfigyelés” dolga (akár a színészek utánzó-képessége), hanem a ráható akarat alakító hatása a befogadó figyelem útján, az individuális szelektivitás szűrőjén át. Ez a hatás kiterjed az egész organizmusra: ugyanakkor a gyerek az érző figyelem és a befogadó akarat útján a dolgok „értelmét”, a „mondást” is felfogja (amit Logos-jellegnek nevezhetünk), akár az archaikus tudat is, anélkül, hogy ezt megismerésnek nevezhetnénk. A „megismerés”, akár a „vallásosság” vagy „gondolkodás”, „érzéklés” stb. ugyanis a tudati lélek reflektív kategóriája, ami azt jelenti, hogy az ember a tudatára, annak életére pillantva képes csak ezeket a kategóriákat felfedezni, megállapítani.

Ha egy gyerektől vagy egy archaikus tudatú embertől megkérdeznénk, vallásos-e vagy hisz-e – pl. az istenekben –, nem értené a kérdést. Az archaikus ember és részben a gyerek számára a világ „értelmes”, értelmet hordoz és közvetít, a világ érzékelhető része egy „beszéd” jele, azaz egy értelem, jelentés jele. Ahol eddig „mondás” vagyis értelem mutatkozik, ott az elfogulatlan lélek természetes módon egy „valakit”, azaz személyt sejt vagy ismer fel a jel-jelentés folytatásában. Az archaikus népek „vallásossága” (vagyis amit később annak hív az ember) abban nyilvánul meg, hogy ezek a népek a világban értelmet és az értelem forrásait, azaz „valakit” látnak. Ez a látás kiterjed mindenre: minden érzékelhető dolog, folyamat, történés jel, amelynek értelme van, azaz olvasható, érthető. Ezért minden dolog, folyamat, történés szakrális, szentség – a lét egészében teremtettség, azaz a jelek és jelentések szövevénye, szövege.

Így a gyerek és az archaikus ember „vallásossága” nem gondolatokban, szavakban áll, mégcsak érzületben sem – még ez is elválna a hétköznaptól, az élettől. A mi fogalmaink szerinti hétköznapi, illetve profánság nem létezik az archaikus tudat szá-

mára, és voltaképpen a gyerek számára sem volna, ha a felnőtt világ nem éppen az élet teljes profanizáltságának tudatát árasztaná feléje. A kisgyerek figyelme a számára adott világ felé irányul és a gyerek ennek hatása alatt él „utánzásában”, amelyről most már a világ felől nézve mint ráhatásról beszélhetünk, egészében „azzá” lesz, mélyen a testi létig; később érzékeli „azt”. Hogy „érzékelek”, ez azt jelenti, hogy az érzéklésnek legalább kezdeményszerűen van egy tőle függetlenedő alanya.

Mivel a kisgyereknél a beszéd forrása, az Én, még az organizmuson kívül van, kívül érzi magát (az Ént-mondás ideje körül azonosul részben a test érzetével) az adott világ értelmének forrásaiban, s a „lényeket” is kívül (önmagán kívül) keresi – nincs is módja másra, a „belül”, a belső tudati élet csak az Ént-mondás körül kezdődhet (addig a beszélő számára a teste is „kint” van). Ez a „kint” is csak a későbbi duálisztikus tudat számára mond valamit. Ennek előtte a kisgyerek egészében a szellem, a lélek és a test egysége, mert egyrészt egészen érzék, másrészt a külső vagy belső akarat egységében él, ha akar, egészen akar, nincs az akaratot befolyásoló más gondolata vagy érzése. Az Én még nem alakult részlegesen „magánéletté”, amint az később az Ént-mondás vagy az egoitás kialakulása idején bekövetkezik; az őserzék pedig – aki egészében maga a gyerek – nem önző. Más szóval: az organizmus a szellem eszköze a lélek közvetítésével és semmi más; mondhatjuk: tökéletlen eszköze, mivel a szellem, az Én még nem ragadta meg egészen. De amennyiben ebben a fejlődési korszakban az Én cselekszik a testen keresztül, azaz a cselekvés nem a biológikumból, az organizmus életéből ered (pl. nem reflex), úgy a cselekvés szertartás jellegű (németül: „Handlung”), szakrális, vagyis teljesen és tökéletesen az Én, a szellem kifejeződése az érzékelhető világban, jel, amely épp olyan szakrális, mint az érzékelhető világ maga, a maga adottságában. Az archaikus népek életében így jött létre az adott természet minden megváltoztatása az ember által, a földművelés, állattenyésztés, házépítés, az egyes

iparágak és a különböző kulturális vívmányok (mint például az írás): a kultusból, amelyben mindezeket a „változtatásokat” „vallásos” cselekvésként kezdték meg, a későbbi profanizálódás előtt.

A világ a kisgyereket és az archaikus ember számára kinyilatkoztatás az érzékelhetőségnek, mivel közlő akaratként jelenik meg, amely a személy jellegű forrására utal, vallásos aurája van –

a víznek, a színeknek, a növénynek – és ezért szentséges, csoda jellegű. Az élet, a világ, a lét – minden érezhetően csoda és szentség. A mai kisgyerekekre mindez csak megszorításokkal igaz. A különbség az archaikus tudat és a mai gyerek tudata között igen nagy, abból kifolyólag, hogy a kisgyerek a mai felnőttek környezetében él, akiknek tudati élete messzemenően különbözik az archaikus tudattól vagy attól a fiktív gyermeki tudattól, amelyet nem befolyásol a környezet tudati profánsága. Ezért, főleg ha a felnőtt környezetet nincs tekintettel a fentiekre, a kisgyerek a fejlődése folyamán igen gyorsan elveszti a dolgok szentséges mivoltának érzését, vagy ez csak csökevényesen alakul ki

néha, hiszen a gyerek lelki-szellemi fejlődése – ha szelektivitással is – általában tükrözi a környezet mentalitását. Így azt mondhatjuk: a mai kisgyerek lényegében kétféle tudatban él. Az egyik a felnőtt környezetet tükröző profán tudat, a másik pedig a kisgyerekekben általában rendkívül könnyen fel-

idézhető „vallásos” vagy mese-tudat. Ismeretes, milyen könnyen helyezkedik bele a gyerek a mesék világába. A vallásos tudat ehhez nagyon közel áll. A mesékben is minden dolognak, cselekvésnek, történésnek „értelme” van, azaz jel, éppúgy, ahogyan az a vallásos tudatnak megfelel. Noha a legtöbb felnőtt is szívesen hallgat jó és jól mondott mesét, miközben kilép a hétköznapi

tudatból, a mese-tudat ritkán hatja át az egész embert, a háttérben fel-felvilanva megmarad a hétköznapi tudat; a mese jóleső „kikapcsolódás” a felnőtt számára. A kisgyerek részére azonban ez voltaképpen a neki megfelelő egészséges állapot, amelybe legalább a mesehallgatás ideje alatt teljesen belemérik.

A participáló tudat és a gyermeki tudat számára szélsőséges esetben minden adott, az is, ami a mai felnőtt számára csupán saját aktivitásából jön létre, mint például a gondolkodás, a megismerés. Ami ma mint megismerési folyamat a tárgytól, sőt az alanyától függetlenül is szemlélhető, az archaikus tudat számára meg nem vált külön a tárgytól, sem az alanyától. A megismerés folyamat

még egy a tárgyával és az alannyal, és ez az egység adja a világ (a megismert világ) szent jellegét: a szellemi folyamat, amelyben még szól a világ beszélő akarata, érzése. A „megismerés” még a világhoz tartozik – ez így valóban világ, azaz világosság; ugyanakkor, amennyiben egyáltalában lehet

Így a gyerek és az archaikus ember „vallásossága” nem gondolatokban, szavakban áll, mégcsak érzületben sem – még ez is elválna

a hétköznaptól, az élettől.

A mi fogalmaink szerinti hétköznap, illetve profánság nem létezik az archaikus tudat számára, és voltaképpen a gyerek számára sem volna,

ha a felnőtt világ

nem éppen az élet teljes profanizáltságának tudatát árasztaná feléje. A kisgyerek figyelme a számára adott világ felé irányul és a gyerek ennek hatása alatt él

„utánzásában”, amelyről most már a világ felől nézve mint ráhatásról beszélhetünk, egészében „azzá” lesz, mélyen a testi létig; később érzékeli „azt”.

Hogy „érzékelek”, ez azt jelenti, hogy az érzéklességnek legalább kezdeményszerűen van egy tőle függetlenedő alanya.

tapasztalásról beszélni, a szellemi folyamat tapasztalható az ember részéről. Helyesebb azt mondani: a szellemi folyamat is része az adottságnak, azzal együtt, ami később a szellemi folyamat, a megismerés tartalma lesz. Ebben a tudat-szerkezetben az adódás is hozzátartozik a „tapasztaláshoz”, sőt meghatározó szerepe van benne: a világ, a lét ajándék, adomány – adják. Ez az érzés-szín – a világ adottságának érzése – teljesen hiányzik a felnőtt érzélemvilágából, eltekintve azoktól a kivételes esetektől és helyzetektől, amikor az ember az érzékeléstől – betegség folytán vagy egyéb okokból – hosszabb ideig meg van fosztva, majd újra képes lesz az érzékelésre: ekkor felébredhet benne a hála érzése.*

A kisgyerek spontán játékában a legegyszerűbb tárgy vagy történet is vallásos jelleget nyerhet, ha a játszónak módja van koncentráltan elmélyedni a játékban. Egy falevél, egy darab fa, egy kavics, egy ho-

meképzettség vagy maga a homok kimeríthetetlen érzésforrás, amíg a racionális gondolkodás és érzékelés a lélekben felül nem kerekedik.

Mint minden más vonatkozásban, úgy a kisgyerek környezete részéről ebben is az a helyes magatartás, hogy lehetőleg nem avatkozik kívülről és mesterségesen a gyerekek „vallásos” életébe. Egyrészt nem tesz ellene semmit (bármilyen legyen is a nézete), másrészt nem igyekszik a felnőtt vallási fogalmait a kisgyerekekben tudatosítani. Ezzel ugyanis a vallásos érzést az intellektualitásba áramoltatja, amelyből az nagyon gyorsan kivész. A gyerek vallást illető kérdéseire igyekezzünk annak tudatában válaszolni, hogy a gyerek számára az egész világ, minden dolog, a gyerek testével együtt, a maga adottságában annak az egység- és hálaérzésnek a tárgya, amelyből később a szeretet virágozhat ki.

George Kühlenwind

*Hasonló tapasztalás lehetséges a befogadó figyelem pillanatszerű felvillanásakor, amikor egy gondolkodási-képzelési koncentráció után egy első pillantást vetünk az érzéleti világra, vagy a befogadó figyelmet valósítjuk meg az érzékelésben.